

تحلیل میزان توجه به مفاهیم فرهنگ ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی دوره آموزش عمومی

دکتر رضا جعفری هرندی*

دکتر علی یزدخواستی**

چکیده

هدف پژوهش حاضر تحلیل میزان توجه کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و راهنمایی به فرهنگ ایثار و شهادت است. روش پژوهش توصیفی و از نوع تحلیل محتوا با رویکرد کاربردی است. جامعه پژوهش شامل ۴ عنوان با ۲۴ جلد کتاب است که در سال ۱۳۸۷ چاپ شده و تمام آنها به عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. ابزار اندازه‌گیری چک لیست تحلیل محتوای محقق ساخته بوده و نتایج پژوهش با استفاده از شاخص‌های آمار توصیفی بررسی شده است. این پژوهش بیانگر آن است که: ۱. در مجموع ۱۲۳۰ مرتبه به محورها و مؤلفه‌های مفهومی مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت توجه شده است. میزان آن در کتاب‌های فارسی، هدیه‌های آسمانی، اجتماعی و تاریخ به ترتیب ۶۲۶، ۲۳۰، ۲۸۷ و ۸۷ مرتبه بوده است؛ ۲. بیشترین توجه به محور ایثار، در کلاس دوم راهنمایی و کتاب فارسی دوم راهنمایی شده و کمترین توجه به محور سایر اصطلاحات، در کلاس دوم ابتدایی و کتاب‌های تاریخ اول و دوم راهنمایی شده است.

واژگان کلیدی: تحلیل محتوا، کتاب درسی، ایثار، شهادت، دوره ابتدایی، دوره راهنمایی

Email: rjafarih@gmail.com

Email: yazdkhasty@kashanu.ac.ir

* عضو هیئت علمی دانشگاه قم

** عضو هیئت علمی دانشگاه کاشان

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۱۲/۱۳ تاریخ تأیید: ۱۳۹۲/۷/۲۵

۱. مقدمه

کتاب درسی^۱ در نظام برنامه درسی متمرکز ایران، اهمیت ویژه‌ای دارد، به طوری که اغلب فعالیت‌های آموزشی و پرورشی مدارس در چهارچوب کتاب درسی و محتوای آن انجام می‌گیرد (یارمحمدیان، ۱۳۹۰).

محتوای دروس مجموعه مفاهیم، مهارت‌ها و گرایش‌هایی است که از سوی برنامه‌ریزان درسی انتخاب و سازماندهی شده است (لوی،^۲ ۱۹۹۴). اصطلاح محتوای برنامه درسی^۳ نه تنها به قسمت‌ها و قطعه‌های سازمان‌یافته‌ای که به گونه‌ای منظم، یک رشته علمی را تشکیل می‌دهند، اطلاق می‌شود، بلکه شامل وقایع و پدیده‌هایی است که به نحوی با رشته‌های مختلف علمی ارتباط دارند (مشایخ، ۱۳۸۹). در این رابطه کانلی^۴ (۲۰۰۶) نیز معتقد است؛ محتوای برنامه درسی حقایق خاص، عقاید، اصول و مسائلی را شامل می‌شود که در یک درس خاص گنجانده شده است.

با توجه به نقش و اهمیت کتاب‌های درسی، وظیفه انتخاب، تنظیم، تدوین و سازماندهی محتوای کتاب‌های درسی مربوط به برنامه‌ریزان درسی است. انتخاب هدف، نخستین عنصر برنامه درسی است (ملکی، ۱۳۸۸). بعد از تعیین هدف، نوبت به انتخاب محتوا و سازماندهی آن می‌رسد (تقی‌پور ظهیر، ۱۳۸۳). حداقل دو نوع محتوا در یک درس خاص قابل شناسایی است. محتوای مکتوب که در واقع همان کتاب درسی است که مطالعه می‌شود و محتوای شفاهی که مکتوب نیست و شامل توضیحات معلم و نحوه تدریس وی در کلاس درس است (فتحی و اجازگاه، ۱۳۹۰). جنبه‌های نظری، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و فردی از جمله زمینه‌های پیچیده‌ای هستند که بر روی ماهیت تصمیمات مرتبط با محتوای برنامه درسی تأثیر می‌گذارند (مک نیل، ۲۰۰۵؛ نیکلس، ادری و هاوارد، ۱۳۸۱).

تهیه و تدوین محتوای کتاب‌های درسی باید بر اساس اصول برنامه‌ریزی درسی باشد. در این زمینه تناسب محتوا با نیازها، علایق و تجربیات زندگی دانش‌آموزان مورد توجه است، به‌علاوه برخی ضوابط عملی انتخاب محتوا شامل ارتباط با مسائل روز، توجه به میراث فرهنگی، پایه‌ای برای آموزش مداوم و فرصت مناسب برای فعالیت‌های یادگیری چندگانه نیز باید مورد توجه واقع شود (مارش، ۲۰۰۳؛ مشایخ، ۱۳۸۹).

کتاب‌های درسی از بهترین مراجعی است که مفاهیم و پیام‌های مختلف، مانند مفاهیم ایشار و

1. textbook

2. Lewy

3. content curriculum

4. Connelly

شهادت، را به نسل‌های آینده منتقل می‌کند. این محتوا می‌تواند در دوره آموزش عمومی (ابتدایی و راهنمایی) به دلیل شکل‌گیری شخصیت دانش‌آموزان تأثیری بیشتر بر جای گذارد (جعفری هرندی، ۱۳۸۱).

دوره ابتدایی و راهنمایی از نظر شکل‌گیری شخصیت، تربیت حواس، تربیت تخیل، شناخت استعدادها و رغبت‌های فردی دانش‌آموزان، پرورش فضایل اخلاقی و معنوی، افزایش تجارب و معلومات عمومی برای بهتر زیستن در جامعه و رشد تفکر علمی اهمیت ویژه‌ای دارد (صافی، ۱۳۸۸). برای دوره ابتدایی و راهنمایی اهداف اعتقادی، اخلاقی، علمی، فرهنگی، هنری، اجتماعی، زیستی، سیاسی و اقتصادی متعددی توسط سیاست‌گذاران آموزشی (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۵) مطرح شده است که در برخی از این اهداف، توجه به موضوع ایثار، شهادت و حوزه‌ها و مؤلفه‌های آن، مثل دفاع مقدس، می‌تواند، بستر خوبی برای تأمین اهداف مذکور و زمینه‌سازی رشد دانش‌آموزان باشد.

تاریخ اسلام و ایران مملو از عرصه‌های ایثار و شهادت است. جنگ ایران و عراق (دفاع مقدس) یکی از بهترین نمونه‌های ایثار و شهادت است که ادبیات مقاومت یا پایداری در آن جلوه‌ای بارز یافت (جعفری هرندی، ۱۳۸۱). ادبیات پایداری به آن نوع از ادبیات، شعر، قصه، رمان، تئاتر، نمایش و... گفته می‌شود که حول محور مبارزه انسان با بیدادگری، ظلم و ستم است و به صورت اثری ماندگار و قابل انتقال در ذهن انسان‌ها به یادگار می‌ماند (سنگری، ۱۳۷۷). ادبیات دفاع مقدس شاخه‌ای از ادبیات حوزه پایداری است که به صورت شعر، داستان، نمایش‌نامه، گزارش، وصیت‌نامه، روایت (مانند کارهای شهید آوینی) و سایر گونه‌های ادبی خلق شده است. از نگاه جامعه‌شناختی ادبیات مذکور مختص بزرگسالان نیست، بلکه ادبیات کودکان و نوجوانان نیز باید حاوی مضامینی در این عرصه باشد (کوثری، ۱۳۷۷).

نخستین سروده‌های پایداری در تاریخ اسلام، قصاید ابوطالب (ع) در ستایش و دفاع از ساحت پیامبر (ص) و مسلمانان شکنجه‌دیده شده است (آیتی، ۱۳۵۹). در عصر پیامبر و ائمه، شعر تنهاترین و اصلی‌ترین رسانه‌ای بود که به دلیل انس و الفت با جامعه کارکردی بسیار مؤثر داشته است. زیباترین سروده‌های پایداری در تاریخ اسلام، از ابتدا تاکنون، را باید در حماسه عظیم عاشورا جستجو کرد که خودبه‌وجود آورنده ادبیات عاشورایی شده است (سنگری، ۱۳۷۷). حتی حبسیه‌ها یا همان زندان‌سرودها که برخی از شاعران همچون مسعود سعد سلمان، خاقانی، فرخی یزدی و موسوی گرمارودی در زندان سروده‌اند، نیز در شاخه ادبیات مقاومت قرار می‌گیرد (ظفری، ۱۳۶۴). این موارد کم‌کم در دوران مشروطه و معاصر به غیر از شعر به صورت‌های دیگر همچون طنز نیز خود را نشان داد، برای نمونه می‌توان به نسیم شمال اشاره داشت (سنگری، ۱۳۷۷).

ادبیات مقاومت جهان نیز دارای تاریخی بس کهن است. اما در قرن بیستم و به‌ویژه پس از جنگ‌های جهانی و اشغال فلسطین نمود بیشتری یافت. برای نمونه، پدیده آرزوی مرگ در تاریخ پیشینه‌ای روشن دارد. خلبانان جوان داوطلب ژاپنی شب پیش از مأموریت خود در مراسمی شرکت و با پوشیدن لباسی سفید به صورت نمادین خود را از علایق دنیوی می‌پیراستند و صبح روز بعد در باند پرواز جعبه‌ای دریافت می‌کردند که قاعدتاً باید خاکسترشان در آن جای می‌گرفت (بوتول، ۱۳۸۲). در دفاع مقدس، گشودن معبر در میدان‌های مین به شکل داوطلبانه صورت می‌گرفت که شاید ریشه در فلسفه شهادت‌طلبی در عاشورا داشته باشد (سنگری، ۱۳۷۷). همان پدیده‌ای که در جامعه‌شناسی غرب به گرایش ابراهیمی^۱ موسوم است و به معنای تأیید متعالی یک سیاست است (بوتول، ۱۳۸۲).

ادبیات جنگ شامل آن دسته آثاری است که مستقیماً به توصیف جنگ (رزمندگان، وقایع جنگ، ادوات، فنون، نقشه‌ها و...) می‌پردازند و هم آن دسته که غیرمستقیم مسائل مربوط به جنگ (مهاجرت، بمباران شهرها، مسائل پشت جبهه، ترغیب افراد به حضور در جنگ، خانواده رزمندگان و...) را توصیف می‌کنند. در ایران می‌توان به آثار افرادی همچون امین‌پور، آهنگران، شهید آوینی و در دنیا می‌توان به تولستوی با اثر جنگ و صلح یا استیون کرین آمریکایی با اثر نشان سرخ دلیری یا اریش ماریا ماک آلمانی با اثر در جبهه غرب خبری نیست و بسیاری دیگر اشاره نمود (قاسم‌نژاد، ۱۳۸۵).

در تاریخ هر قوم ملتی مقاطع بحرانی و سرنوشت‌سازی وجود دارد که گذر، حفظ و نگهداشت موفقیت‌آمیز از آن مستلزم وحدت ملی، مشارکت و حضور بیشتر نیروهای فعال در جامعه است. جنگ ایران و عراق که خود بر روحیه صلح‌طلبانه ایران تأکید می‌کند از آن جمله است (چینی فروشان، ۱۳۷۶). ورود ادبیات دفاع مقدس به عرصه متون آموزشی، به‌ویژه کتاب‌های درسی دانش‌آموزان، از جمله شیوه‌های مهم اشاعه فرهنگ ایثار و شهادت است (ذاکر صالحی، ۱۳۷۷). دفاع مقدس که سراسر ایثار و شهادت است، سرشار از زمینه‌های ارزشمند سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، معنوی و اخلاقی است که در بستر درس‌هایی چون ادبیات فارسی، دینی، تاریخ و علوم اجتماعی به خوبی می‌توان به آنها پرداخت (ربانی، ۱۳۷۷).

در بررسی پیشینه پژوهش و موضوعات نزدیک آن مشخص شد؛ کتاب‌های درسی بیشتر کشورهای به نوعی به جنگ‌های آن کشور با دیگر کشورها پرداخته است و در این زمینه به عنوان شاهد، می‌توان به اشارات کتاب‌های تاریخ آمریکا به جنگ‌های استقلال اواسط قرن هفدهم و یا جنگ دوم جهانی و نیز مباحث کتاب‌های کشورهای اروپایی به جنگ جهانی دوم اشاره کرد (جعفری هرنندی، ۱۳۸۱). همچنین بررسی‌های داخلی نیز نشان داد ربانی (۱۳۶۵ و ۱۳۷۷)، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب

1. complexe d.Abraham

درسی (۱۳۷۲)، معتمد علیخانی (۱۳۷۹)، جعفری هرنندی (۱۳۸۱) و صباغیان (۱۳۸۴) در تحقیقاتی به توجه کتاب‌های درسی به دفاع مقدس پرداخته‌اند برای نمونه صباغیان (۱۳۸۴) نشان داده که در اکثر کتاب‌های درسی یا به دفاع مقدس پرداخته نشده و یا اگر از آن سخن به میان آمده، بسیار اندک، شتابزده و غیرعلمی بوده است. در عین حال، تلاش‌های نگارندگان برای یافتن پژوهشی که مستقلاً به موضوع فرهنگ ایثار و شهادت بپردازد، نتیجه‌ای نداشت.

به منظور شناسایی محورها و مؤلفه‌های مفهومی مطرح در حوزه فرهنگ ایثار و شهادت، نتایج پژوهش‌های انجام شده پیشین و همچنین متون مطرح و موجود کشور در خصوص ادبیات پایداری و مقاومت و نیز ایثار و گذشت در سه محور، بررسی شد و اطلاعات آن در جدول شماره ۱ آورده شده است. جدول مذکور مبین سه محور و ۱۹۰ مؤلفه مفهومی در خصوص فرهنگ ایثار و شهادت می‌باشد. گفتنی است مؤلفه‌های مفهومی (واژه‌ها) وقتی لحاظ می‌شوند (شمرده می‌شوند) که در متون، معنای ایثار و شهادت بدهند.

جدول ۱. طبقه‌بندی محورها و مؤلفه‌های مفهومی مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت

محورها	مؤلفه‌های مفهومی
ایثار	ایثار، ایثارگر، ایثارگری، خدمت، داوطلب، داوطلبانه، جهادگر، جانباز، جانبازی، فداکاری، دلیری، شجاعت، شهامت، رشادت، گذشت، مردانگی، کمک، آزادی، غیور، خداخواهی، خطرپذیری، بی‌باک، حماسه آفریدن، داوطلبی، سرباز، بسیجی، ارتشی، سپاهی، پاسدار، رزمنده، جهادگر، امدادگر و سایر نیروهای نظامی و انتظامی، ارتش، بسیج، سپاه، جهاد سازندگی، کمیته، هوانیروز و سایر ارگان‌های نظامی و انتظامی، مجاهد، مهاجر، هم‌رزم، مأموریت، اجرای عملیات، تخریب، پیشروی، شناسایی، حمله یا تک، ضد حمله پاتک، پیشرو بودن.
شهادت	شهادت، شهید، بنیاد شهید، شهادت‌طلبی، جان‌دادن، کشته شدن، شهید شدن، آواره، مجروح، زخمی، جانباز شدن، قطع عضو، قتل عام، شیمیایی شدن، ترکش خوردن، داغدار شدن، خونین شدن، گلگون شدن، صدمه دیدن، آسیب‌های انسانی (فردی)، دفاع از ناموس، دفاع از مرزهای کشور، دفاع از نظام و انقلاب اسلامی، ایجاد امنیت برای مردم، اسارت، زندان، وضعیت اسیران، شکنجه، زندان انفرادی، زندگی در اسارت، آزاد شدن اسیران، بازگشت اسیران، استقبال از اسیران، زندگی پس از اسارت، اردوگاه اسیران، آزادی، اسیر، آزاده، رهایی، فرار، مبادله اسیران.
دیگر اصطلاحات مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت	مقاومت، پایداری، ساخته شدن، صرفه‌جویی، روحیه، ارزش‌ها، دفاع، دفاع مقدس، جنگ تحمیلی، جنگ، مبارزه، نبرد، پیکار، جنگ مسلحانه، تهاجم، جهاد، تجاوز، صلح، دستور، شکست، آتش‌بس، پیروزی، جنگ‌طلبی، جبهه، گلستان شهید، اعزام به جبهه، مناطق و شهرهای مربوط به جنگ، پشت جبهه، انفجار، پرچم، چفیه، امام خمینی (ره)، تاریخ‌های مهم جنگ، افراد تأثیرگذار در جنگ، عملیات، فرمانده، بی‌سیم‌چی، نیروهای دشمن، اسلحه و تفنگ، توپ، رگبار، تانک، نقشه، مین، منور، مسلسل و تیربار، کوله‌پشتی، هوایمای جنگی، سلاح‌های شیمیایی، پادگان و پایگاه، گلوله، رسام، بی‌سیم، نارنجک، خاکریز، خمپاره، ماسک و دیگر تجهیزات ضد شیمیایی، آمبولانس، پدافند، سایت، تاکتیک، تبلیغات، عقب‌نشینی، محاصره، مانور، سنگ‌سازی، آموزش نظامی، فنون رزمی، قدرت نظامی، سینه‌خیز، آمادگی رزمی، مین‌گذاری، تیراندازی، شلیک، بازرسی، رزم شب، تصرف شهرها، تخریب شهرها، ادوات جنگی و غیر جنگی، محاصره اقتصادی، انفجار پالایشگاه‌ها و فرودگاه‌ها، گلوله‌باران، بمباران و موشک‌باران شهرها، جنگ‌زدگی، مهاجرت، تعارض‌های فرهنگی، کوپنی شدن، جیره‌بندی، آلودگی آب‌ها و زمین‌های کشاورزی، آلودگی زیست‌محیطی، آوارگی، چادرنشینی ستون پنجم، جاسوسی، مزدور، نرساندن غذا و مهمات، خیانت، آلوده‌سازی غذا، توطئه، دسیسه، نیرنگ.

۲. روش

در اینجا روش انجام پژوهش در چهار قسمت توضیح داده می‌شود.

۲-۱. روش پژوهش

با توجه به تحلیل عینی، نظام‌مدار و کمی کتاب‌های درسی در زمینه توجه به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت و همچنین ابزار مورد استفاده، روش پژوهش، توصیفی و از نوع تحلیل محتوا^۱ است. برلسون^۲ تحلیل محتوا را روشی پژوهشی برای توصیف عینی، منظم و کمی محتوا دانسته است (۲۰۰۴).

۲-۲. جامعه آماری، نمونه و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری، شامل همه کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و راهنمایی است که بالغ بر ۸۷ عنوان در پایه‌های مختلف می‌باشد. نمونه پژوهش، شامل کتاب‌های درسی بخوانیم و بنویسیم (فارسی)، هدیه‌های آسمانی (فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی)، تعلیمات اجتماعی و تاریخ دوره ابتدایی و راهنمایی می‌باشند که در سال تحصیلی ۱۳۸۷ چاپ شده‌اند و جمعاً ۲۴ جلد کتاب درسی می‌باشند. این کتاب‌ها با توجه به ماهیت موضوع پژوهش انتخاب شده و بنابراین، نمونه‌گیری ما با روش هدفمند انجام شده است. موضوع این کتاب‌ها طوری است که انتظار می‌رود به موضوع پژوهش پرداخته باشند.

۲-۳. ابزار اندازه‌گیری

ابزار گردآوری داده‌ها، چک‌لیست تحلیل محتوای کتاب‌های درسی محقق ساخته بوده که به منظور ساخت آن، ابتدا نتایج همه پژوهش‌های انجام شده در زمینه فرهنگ ایثار و شهادت و موضوعات مشابه همچون جنگ‌های بین‌المللی یا دفاع مقدس و همچنین متون مطرح و موجود در خصوص ادبیات پایداری به منظور دستیابی به محورها و مؤلفه‌های مفهومی مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت مطالعه و بررسی شده که نتایج این بررسی با سه محور و ۱۹۰ مؤلفه مفهومی در جدول شماره ۱ آورده شده است.

به منظور حصول اطمینان از وجود روایی^۳ محورها، مؤلفه‌های مفهومی استخراجی اولیه در

1. content analysis

2. Berlson

3. validity

اختیار گروهی از صاحب‌نظران در عرصه ادبیات پایداری و همچنین برنامه درسی قرار داده و از آنها خواسته شد محورها و مؤلفه‌های مفهومی را به لحاظ درجه تناسب با مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت در طیفی از یک تا پنج ارزش‌گذاری کنند. نتیجه بررسی نتایج ارزش‌گذاری‌های آنان تأیید محورها و مؤلفه‌های مفهومی دسته‌بندی شده در محورها با ارزش میانگین ۴/۱ بوده است. به علاوه، در فرایند ساخت ابزار، جهت اطمینان از وجود روایی صوری و محتوایی ابزار، چک لیست تهیه شده اولیه، دوباره توسط صاحب‌نظران و متخصصان مذکور، بررسی شد و پس از اعمال نظرات اصلاحی آنها فرم نهایی ابزار در طیفی از یک تا پنج ارزش‌گذاری شد که این بار نیز ارزش میانگین ۴/۲ را به دست آورد.

جهت تأمین پایایی^۱ ابزار از تکنیک اجرای مجدد استفاده شده است. بدین صورت که فرم نهایی تهیه شده به صورت هم‌زمان و مجزا در اختیار تحلیلگر محتوای متخصص دیگری نیز، قرار داده شد که به صورت مجزا، چند درس از برخی کتاب‌ها را تحلیل کنند. ضریب همبستگی داده‌های حاصل از تحلیل‌های انجام شده هم‌زمان توسط پژوهشگر اصلی و متخصص مذکور، محاسبه شد که نتیجه حاصله مبین ضریب همبستگی ۰/۸۴ است.

۲-۴. روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها

باتوجه به روش انجام پژوهش و همچنین فقدان نمونه‌گیری و بررسی جامع چهار عنوان کتاب درسی فارسی، هدیه‌های آسمانی، تعلیمات اجتماعی و تاریخ دوره‌های ابتدایی و راهنمایی، تحلیل آماری داده‌های پژوهش در سطح توصیفی انجام شده و در این ارتباط از شاخص‌های گرایش مرکزی و پراکندگی چون فراوانی، درصد، میانگین، رتبه‌بندی و جداول توصیفی استفاده شده است.

۳. یافته‌های پژوهش

در این قسمت، نتایج بررسی سؤال‌های پژوهش به تفکیک در پنج قسمت تشریح شده است:

۳-۱. نتایج سؤال اول پژوهش: به چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی بخوانیم و بنویسیم (فارسی) پایه‌های مختلف دوره ابتدایی و راهنمایی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت توجه شده است؟

بر اساس نتایج جدول‌های شماره دو، سه و ده: مجموع فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده در کتاب‌های فارسی ابتدایی و راهنمایی ۶۲۶ مورد است که برابر با ۵۰/۹ درصد از کل فراوانی‌های تحلیل شده

1. reliability

است. در میان کتاب‌های فارسی مورد بررسی، کتاب فارسی دوم راهنمایی با ۳۸/۳ درصد از فراوانی‌های تحلیل شده، بیشترین توجه را به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت دارد، در حالی که کتاب فارسی سوم راهنمایی با ۱ درصد کمترین توجه را به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت داشته است. بنابراین، همه هشت جلد کتاب‌های فارسی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت توجه کرده‌اند.

میانگین فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده در کتاب‌های فارسی ابتدایی و راهنمایی ۷۸ مورد است. بنابراین، کتاب‌های فارسی دوم راهنمایی و چهارم ابتدایی، بالاتر از میانگین و کتاب‌های فارسی سایر پایه‌ها، پایین‌تر از میانگین قرار دارند. از میان محورهای مفهومی تحلیل شده بیشترین توجه به محور ایثار با ۶۲/۸ درصد و کمترین توجه به محور سایر اصطلاحات مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت با ۱۵/۲ درصد بوده است.

جدول ۲. نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی فارسی دوره‌های ابتدایی و راهنمایی به لحاظ توجه هر کتاب به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت

پایه و دوره تحصیلی	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده	درصد فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده
اول ابتدایی	نگاره‌های شماره ۱، ۲، ۴، ۵ و ۶ مدرسه ایران سرباز خاطرات انقلاب خاطرات انقلاب مبارزه با ظلم و بدی میهن ما درس ۳ درس ۵ درس ۶ درس ۷ درس ۱۱ درس ۱۲ درس ۲۰ درس ۲۱	با هم بخوانیم و تصویرخوانی (نگاره‌های بخوانیم) نثر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) شعر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) شعر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) تصویر (بنویسیم) تصویر (بنویسیم) تصویر و نوشتن (بنویسیم) نوشتن (بنویسیم) نوشتن (بنویسیم) نوشتن (بنویسیم) نوشتن (بنویسیم) تصویر (بنویسیم)	۴۸	۷/۷

پایه و دوره تحصیلی	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده	درصد فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده
دوم ابتدایی	پرواز موج ایران ما ایران ما پرچم پرچم نوروز خاطره فردوسی درس ۹ درس ۱۳ درس ۱۴ درس ۱۶	پرسش (بخوانیم) نثر (بخوانیم) شعر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) تصویر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) پرسش (بخوانیم) نثر (بخوانیم) تمرین (بنویسیم) تمرین (بنویسیم) تمرین (بنویسیم) تمرین (بنویسیم)	۳۶	۵/۸
سوم ابتدایی	صفحه ۵۱ فداکاران اتوبوس امام و پروانه‌ها ای ایران ای وطن ای ایران ای وطن معلم فلسطینی نیایش صفحه ۲ صفحه ۹ صفحه ۱۵ صفحه ۴۵ صفحه ۵۱ صفحه ۶۴ صفحه ۶۸ صفحه ۷۴ صفحه ۱۰۷ صفحه ۱۰۸ صفحه ۱۰۹ صفحه ۱۱۰	تصویر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) شعر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) تصویر (بنویسیم) تصویر (بنویسیم) تصویر (بنویسیم) تصویر (بنویسیم) کلمه‌سازی (بنویسیم) تصویرخوانی (بنویسیم) کلمه (بنویسیم) تصویر (بنویسیم) شعر (بنویسیم) تصویر (بنویسیم) جمله (بنویسیم) جمله‌سازی (بنویسیم)	۷۷	۱۲/۳
چهارم ابتدایی	درس ۲ صفحه ۱۴ درس ۴ صفحه ۲۳ درس ۵ صفحه ۳۴ درس ۷ صفحه ۵۳ درس ۱۴ صفحه ۱۰۱ درس ۱۴ صفحه ۱۰۶ درس ۱۶ صفحه ۱۱۸ درس ۱۷ صفحه ۱۲۹ درس ۱۴ صفحه ۸۲	نثر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) شعر (بخوانیم) شعر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) تمرین (بنویسیم)	۱۱۸	۱۸/۸

پایه و دوره تحصیلی	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده	درصد فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده
پنجم ابتدایی	شجاعت روان‌خوانی این‌گونه باشیم خدمت به مردم عبادت است دو ستاره درخشان روزی که باران بارید سرود ملی آریو برزن شجاعت سرود ملی دفاع از میهن	نثر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) نثر و تصویر (بخوانیم) نثر (بخوانیم) تصویر (بخوانیم) نثر و تصویر (بخوانیم) نثر و شعر (بخوانیم) تصویرخوانی (بنویسیم) نثر (بنویسیم) نثر و تصویر (بنویسیم)	۶۵	۱۰/۴
اول راهنمایی	نسل آینده‌ساز فرزند انقلاب عهد و پیمان مرخصی دفاع از آزادی	نثر همراه با تصویر نثر همراه با تصویر نثر همراه با تصویر نثر همراه با تصویر نثر	۳۶	۵/۸
دوم راهنمایی	زنگ انشاء اسوه مقاومت و ایثار فرمانده من شعر دماوند سرزمین طلای سیاه بهاران آیدر سیاحتی دیگر در غرب ایران علم چیست	شعر نو نثر همراه با تصویر نثر شعر داخل پیام‌وزیم (شهید تندگویان) نثر نثر نثر نثر نثر داخل تمرین‌ها	۲۴۰	۳۸/۳
سوم راهنمایی	نصیحت بی‌غرض ای به هنر سرمه چشم جهان خوی مردان خدا	شعر فقط داخل تمرین نثر نثر فقط داخل تمرین	۶	۱
مجموع	*****	*****	۶۲۶	۱۰۰

جدول ۳. نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی فارسی دوره‌های ابتدایی و راهنمایی در توجه به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت بر حسب محورها

محورهای مفهومی	فراوانی	درصد فراوانی
ایثار	۳۹۳	۶۲/۸
شهادت	۱۳۸	۲۲
سایر اصطلاحات مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت	۹۵	۱۵/۲
جمع	۶۲۶	۱۰۰

۳-۲. نتایج بررسی سؤال دوم پژوهش: به چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمانی (فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی) پایه‌های مختلف دوره ابتدایی و راهنمایی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت توجه شده است؟

بر اساس نتایج جدول‌های شماره چهار، پنج و ده: مجموع فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده در کتاب‌های دینی ابتدایی و راهنمایی ۲۳۰ مورد می‌باشد که برابر ۱۸/۷ درصد از کل فراوانی‌های تحلیل شده است. در میان کتاب‌های دینی ابتدایی و راهنمایی، کتاب دینی دوم راهنمایی با ۳۳/۹ درصد از فراوانی‌های تحلیل شده، بیشترین توجه را به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت داشته و در همین حال کتاب دینی دوم ابتدایی با ۵/۲ درصد از فراوانی‌های تحلیل شده کمترین توجه را به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت داشته است. بنابراین، همه هفت جلد کتاب‌های دینی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت توجه نموده‌اند.

میانگین فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده در کتاب‌های دینی ابتدایی و راهنمایی ۳۳ مورد است. بنابراین، کتاب‌های دینی اول، دوم و سوم راهنمایی بالاتر از میانگین و کتاب‌های دینی دوم، سوم، چهارم و پنجم ابتدایی پایین‌تر از میانگین قرار دارند. از میان محورهای مفهومی تحلیل شده بیشترین توجه به محور ایثار با ۶۵/۷ درصد و کمترین توجه به محور سایر اصطلاحات مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت با ۹/۶ درصد بوده است.

جدول ۴. نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره‌های ابتدایی و راهنمایی به لحاظ توجه هر کتاب به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت

پایه و دوره تحصیلی	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده	درصد فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده
دوم ابتدایی	به جای پدر مثل پیامبر افطار شیرین رهگذر مهربان کودک دوست داشتنی	نثر نثر نثر نثر نثر	۱۲	۵/۲
سوم ابتدایی	یاد او روز دهم بانوی قهرمان سجاد و سجاده او می‌آید داناترین مردم	نثر نثر نثر نثر نثر	۱۶	۷

پایه و دوره تحصیلی	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده	درصد فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده
چهارم ابتدایی	کودکی بر آب امید من مساجد مسلمانان به جای دشنام درس ۱۱ کودک شجاع همسفر فداکار	نثر نثر نثر نثر نثر نثر	۲۴	۱۰/۴
پنجم ابتدایی	نگین درس ۱۴ بازی شیر و پلنگ‌ها حق مردم	نثر نثر تصویر نثر	۲۲	۹/۶
اول راهنمایی	برداشت محصول انتقال به جهان آخرت	نثر نثر	۴۰	۱۷/۴
دوم راهنمایی	بسیج امت بزرگ اسلامی	نثر همراه با تصویر نثر	۷۸	۳۳/۹
سوم راهنمایی	جهاد و دفاع در اسلام	نثر	۳۸	۱۶/۵
مجموع	*****	*****	۲۳۰	۱۰۰

جدول ۵. نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دینی دوره‌های ابتدایی و راهنمایی به لحاظ توجه به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت بر حسب محورها

محورهای مفهومی	فراوانی	درصد فراوانی
ایثار	۱۵۱	۶۵/۷
شهادت	۵۷	۲۴/۸
سایر اصطلاحات مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت	۲۲	۹/۶
جمع	۲۳۰	۱۰۰

۳-۳. نتایج بررسی سؤال سوم پژوهش: به چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی پایه‌های مختلف دوره ابتدایی و راهنمایی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت توجه شده است؟

بر اساس نتایج جدول‌های شماره شش، هفت و ده: مجموع فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده در کتاب‌های اجتماعی ابتدایی و راهنمایی ۲۸۷ مورد می‌باشد که برابر ۲۳/۳ درصد از کل فراوانی‌های تحلیل شده است. در میان کتاب‌های اجتماعی ابتدایی و راهنمایی، کتاب اجتماعی پنجم ابتدایی با

۵۰/۲ درصد از فراوانی‌های تحلیل شده بیشترین توجه و کتاب اجتماعی چهارم راهنمایی با ۱/۴ درصد، کمترین توجه را به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت داشته است. بنابراین، همه شش جلد کتاب‌های اجتماعی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت توجه کرده‌اند.

میانگین فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده در کتاب‌های اجتماعی ابتدایی و راهنمایی ۴۸ مورد است. بنابراین، کتاب‌های اجتماعی سوم و پنجم ابتدایی بالاتر از میانگین و کتاب‌های اجتماعی دیگر پایه‌ها پایین‌تر از میانگین قرار دارند. از میان محورهای مفهومی تحلیل شده بیشترین توجه به محور ایثار با ۷۵/۳ درصد و کمترین توجه به محور سایر اصطلاحات مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت با ۶/۶ درصد شده است.

جدول ۶. نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی اجتماعی دوره‌های ابتدایی و راهنمایی به لحاظ توجه هر کتاب به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت

پایه و دوره تحصیلی	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده	درصد فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده
سوم ابتدایی	سحرگاه در قم بهشت زهرا نماز جمعه تهران مشهد پایان سفر نامه‌ای به دوست ثبت نام در مدرسه	نثر نثر همراه با تصویر نثر نثر همراه با تصویر نثر همراه با تصویر نثر	۹۶	۳۳/۴
چهارم ابتدایی	ساسانیان طلوع خورشید اسلام در ایران ملت ایران	نثر نثر نثر و تصویر	۱۶	۵/۶
پنجم ابتدایی	خلافت حضرت علی (ع) خلافت امام حسن (ع) و قیام امام حسین (ع) حمله مغول‌ها به ایران انقلاب مشروطیت حکومت پهلوی انقلاب شکوهمند اسلامی ایران استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی رهبری ایثار و فداکاری	نثر نثر نثر نثر نثر و تصویر نثر و تصویر نثر و تصویر نثر و تصویر نثر و تصویر	۱۴۴	۵۰/۲
اول راهنمایی	تحمل سختی‌ها و مشکلات در خانواده رهبری در خانواده هدف از تشکیل گروه محلی	نثر نثر نثر	۱۲	۴/۲

پایه و دوره تحصیلی	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده	درصد فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده
دوم راهنمایی	خانواده و مؤسسه پست نیاز به همدلی جمعیت هلال احمر	نثر داخل فعالیت نثر داخل تصویر نثر نثر	۱۵	۵/۲
سوم راهنمایی	انواع حکومت‌ها	نثر	۴	۱/۴
مجموع	*****	*****	۲۸۷	۱۰۰

جدول ۷. نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی اجتماعی دوره‌های ابتدایی و راهنمایی به لحاظ توجه به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت بر حسب محورها

محورهای مفهومی	فراوانی	درصد فراوانی
ایثار	۲۱۶	۷۵/۳
شهادت	۵۲	۱۸/۱
سایر اصطلاحات مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت	۱۹	۶/۶
جمع	۲۸۷	۱۰۰

۳-۴. نتایج بررسی سؤال چهارم پژوهش: به چه میزان در محتوای کتاب‌های درسی تاریخ پایه‌های مختلف دوره راهنمایی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت توجه شده است؟ بر اساس نتایج جدول‌های شماره هشت، نه و ده: مجموع فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده در کتاب‌های تاریخ دوره ابتدایی و راهنمایی ۸۷ مورد می‌باشد که ۷/۱ درصد از کل فراوانی‌های تحلیل شده است. در میان کتاب‌های تاریخ راهنمایی تنها کتاب تاریخ سوم راهنمایی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت توجه داشته است. بنابراین، می‌توان ادعان داشت که در کتاب‌های تاریخ اول و دوم راهنمایی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت توجهی نشده است.

از میان محورهای مفهومی تحلیل شده بیشترین توجه به محور ایثار با ۶۶/۷ درصد و کمترین توجه به محور سایر اصطلاحات مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت با ۱۳/۸ درصد بوده است.

جدول ۸. نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تاریخ دوره‌های ابتدایی و راهنمایی به لحاظ توجه هر کتاب به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت

پایه و دوره تحصیلی	عنوان درس	نوع طرح در کتاب	فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده	درصد فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده
اول راهنمایی	*****	*****	-	-
دوم راهنمایی	*****	*****	-	-
سوم راهنمایی	انقلاب اسلامی پس از پیروزی	نثر همراه با تصویر	۸۷	۱۰۰
مجموع	*****	*****	۸۷	۱۰۰

جدول ۹. نتایج تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تاریخ دوره‌های ابتدایی و راهنمایی به لحاظ توجه به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت بر حسب محورها

محورهای مفهومی	فراوانی	درصد فراوانی
ایثار	۵۸	۶۶/۷
شهادت	۱۷	۱۹/۵
سایر اصطلاحات مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت	۱۲	۱۳/۸
جمع	۸۷	۱۰۰

۳-۵. نتایج بررسی سؤال پنجم پژوهش: به چه میزان در محتوای مجموع کتاب‌های درسی چهارگانه مورد بررسی طی پایه‌های مختلف دوره ابتدایی و راهنمایی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت توجه شده است؟

بر اساس نتایج جداول شماره ده، یازده، دوازده و سیزده: مجموع فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده در خصوص میزان توجه به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی چهارگانه مورد بررسی ۱۲۳۰ مورد است.

از میان کتاب‌های مورد بررسی، کتاب‌های فارسی با ۵۰/۹ درصد از فراوانی‌های تحلیل شده بیشترین توجه و کتاب‌های تاریخ با ۷/۱ درصد کمترین توجه را به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت داشته‌اند. کتاب‌های دینی ۱۸/۷ درصد و کتاب‌های اجتماعی ۲۳/۳ درصد فراوانی‌های تحلیل شده را به خود اختصاص داده‌اند.

میانگین فراوانی محورهای تحلیل شده در کتاب‌های درسی چهارگانه مورد بررسی بر حسب چهار عنوان کتاب، ۳۰۸ مورد است. بنابراین، کتاب‌های فارسی بالاتر از میانگین و بقیه کتاب‌ها پایین‌تر از میانگین قرار دارند. از بین محورهای مفهومی تحلیل شده در کتاب‌های درسی چهارگانه مورد بررسی بیشترین توجه به محور ایثار با ۶۶/۵ درصد و کمترین توجه به محور سایر اصطلاحات مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت با ۱۲ درصد شده است.

میان پایه‌های مختلف دوره ابتدایی و راهنمایی در کتاب‌های درسی چهارگانه مورد بررسی پایه دوم راهنمایی با ۲۷/۱ درصد بیشترین توجه را به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت نموده، در حالی که پایه اول و دوم ابتدایی هر یک با ۳/۹ درصد کمترین توجه را به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت داشته‌اند.

میانگین فراوانی محورهای مفهومی تحلیل شده در کتاب‌های درسی چهارگانه مورد بررسی بر حسب پایه‌های مختلف دوره ابتدایی و راهنمایی، ۱۵۴ مورد است. بنابراین، پایه‌های سوم، چهارم و پنجم ابتدایی و دوم راهنمایی بالاتر از میانگین قرار دارند و بقیه پایه‌ها پایین‌تر از میانگین می‌باشند. از میان کتاب‌های درسی چهارگانه مورد بررسی، کتاب فارسی دوم راهنمایی با ۱۹/۵ درصد بیشترین توجه را به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت داشته و در همین حال دو کتاب تاریخ اول و دوم راهنمایی هیچ‌گونه توجه‌ای به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت نداشته‌اند.

جدول ۱۰. رتبه‌بندی میزان توجه کتاب‌های درسی دوره‌های ابتدایی و راهنمایی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت بر حسب کتاب / پایه / دوره تحصیلی

رتبه میزان توجه	درصد فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده	فراوانی مؤلفه‌های تحلیل شده	کتاب / پایه / دوره تحصیلی
نهم	۳/۹	۴۸	بخوانیم و بنویسیم اول ابتدایی
دوازدهم	۲/۹	۳۶	بخوانیم و بنویسیم دوم ابتدایی
هفتم	۶/۳	۷۷	بخوانیم و بنویسیم سوم ابتدایی
سوم	۹/۶	۱۱۸	بخوانیم و بنویسیم چهارم ابتدایی
هشتم	۵/۳	۶۵	بخوانیم و بنویسیم پنجم ابتدایی
دوازدهم	۲/۹	۳۶	فارسی اول راهنمایی
اول	۱۹/۵	۲۴۰	فارسی دوم راهنمایی
هیجدهم	۰/۵	۶	فارسی سوم راهنمایی
هفدهم	۱/۰	۱۲	هدیه‌های آسمانی دوم ابتدایی
پانزدهم	۱/۳	۱۶	هدیه‌های آسمانی سوم ابتدایی
سیزدهم	۲/۰	۲۴	هدیه‌های آسمانی چهارم ابتدایی
چهاردهم	۱/۸	۲۲	هدیه‌های آسمانی پنجم ابتدایی
دهم	۳/۳	۴۰	دینی اول راهنمایی
ششم	۶/۳	۷۸	دینی دوم راهنمایی
یازدهم	۳/۱	۳۸	دینی سوم راهنمایی
چهارم	۷/۸	۹۶	اجتماعی سوم ابتدایی
پانزدهم	۱/۳	۱۶	اجتماعی چهارم ابتدایی
دوم	۱۱/۷	۱۴۴	اجتماعی پنجم ابتدایی
هفدهم	۱/۰	۱۲	اجتماعی اول راهنمایی
شانزدهم	۱/۲	۱۵	اجتماعی دوم راهنمایی
نوزدهم	۰/۳	۴	اجتماعی سوم راهنمایی
پنجم	۷/۱	۸۷	تاریخ سوم راهنمایی
***	۱۰۰	۱۲۳۰	مجموعاً ۲۲ کتاب

جدول ۱۱. رتبه‌بندی میزان توجه کتاب‌های درسی دوره‌های ابتدایی و راهنمایی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت بر حسب محورهای مورد بررسی

رتبه میزان توجه	درصد فراوانی	فراوانی	محورهای مفهومی
اول	۶۶/۵	۸۱۸	ایثار
دوم	۲۱/۵	۲۶۴	شهادت
سوم	۱۲	۱۴۸	سایر اصطلاحات مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت
****	۱۰۰	۱۲۳۰	جمع

جدول ۱۲. رتبه‌بندی میزان توجه کتاب‌های درسی دوره‌های ابتدایی و راهنمایی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت بر حسب نوع درس

رتبه میزان توجه	درصد فراوانی	فراوانی	درس
اول	۵۰/۹	۶۲۶	فارسی
سوم	۱۸/۷	۲۳۰	دینی
دوم	۲۳/۳	۲۸۷	اجتماعی
چهارم	۷/۱	۸۷	تاریخ
*****	۱۰۰	۱۲۳۰	جمع

جدول ۱۳. رتبه‌بندی میزان توجه کتاب‌های درسی دوره‌های ابتدایی و راهنمایی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت بر حسب پایه / دوره

رتبه میزان توجه	جمع		تاریخ		اجتماعی		دینی		فارسی		درس / پایه
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
هفتم	۳/۹	۴۸	-	-	-	-	-	-	۷/۷	۴۸	اول ابتدایی
هشتم	۳/۹	۴۸	-	-	-	-	۵/۲	۱۲	۵/۸	۳۶	دوم ابتدایی
چهارم	۱۵/۴	۱۸۹	-	-	۳۳/۴	۹۶	۷	۱۶	۱۲/۳	۷۷	سوم ابتدایی
سوم	۱۲/۸	۱۵۸	-	-	۵/۶	۱۶	۱۰/۴	۲۴	۱۸/۸	۱۱۸	چهارم ابتدایی
دوم	۱۸/۸	۲۳۱	-	-	۵۰/۲	۱۴۴	۹/۶	۲۲	۱۰/۴	۶۵	پنجم ابتدایی
ششم	۷/۲	۸۸	-	-	۴/۲	۱۲	۱۷/۴	۴۰	۵/۸	۳۶	اول راهنمایی
اول	۲۷/۱	۳۳۳	-	-	۵/۲	۱۵	۳۳/۹	۷۸	۳۸/۳	۲۴۰	دوم راهنمایی
پنجم	۱۱	۱۳۵	۱۰۰	۸۷	۱/۴	۴	۱۶/۵	۳۸	۱	۶	سوم راهنمایی
****	۱۰۰	۱۲۳۰	۱۰۰	۸۷	۱۰۰	۲۸۷	۱۰۰	۲۳۰	۱۰۰	۶۲۶	جمع

۴. بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی میزان توجه به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت در کتاب‌های درسی فارسی، دینی، اجتماعی و تاریخ دوره‌های ابتدایی و راهنمایی (۲۴ جلد کتاب درسی) در راستای پنج سؤال اصلی پژوهش انجام شده و طی آن ۳ محور و ۱۹۰ مؤلفه مفهومی مرتبط با مفاهیم فرهنگ ایثار و شهادت در محتوای کتاب‌های درسی مذکور بررسی شده است. هر چند این کتاب‌ها هم‌رتبه نیستند و مقایسه آنها با یکدیگر باید همراه با احتیاط‌های لازم انجام شود. نتایج حاصل از بررسی سؤال‌های پژوهش نشان داد که:

۱. کتاب‌های فارسی نسبت به دیگر کتاب‌های مورد بررسی بیشترین توجه را به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت و محورها و مؤلفه‌های مفهومی آن داشته‌اند و رتبه اول را به لحاظ توجه به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت به خود اختصاص داده‌اند. نتایج مذکور با نتایج پژوهش‌های دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی (۱۳۷۲)، ربانی (۱۳۶۵) و (۱۳۷۷) و جعفری (۱۳۸۱) همخوان و با نتایج پژوهش صباغیان (۱۳۸۴) مغایر بوده است.

کتاب‌های مذکور به هر سه محور مفهومی و مؤلفه‌های آن توجه داشته‌اند. رتبه اول و دوم توجه به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت را فارسی دوم راهنمایی و فارسی چهارم ابتدایی به خود اختصاص داده‌اند. در مجموع، کتاب‌های مذکور توانسته‌اند، نسبت به دیگر کتاب‌های تحلیل شده به نحو مطلوبی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت توجه کنند، هرچند در برخی از کتاب‌های مذکور، مؤلفان می‌توانستند به محورها و مؤلفه‌های مفهومی مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت اشاره بهتری نمایند.

۲. کتاب‌های دینی دوره‌های ابتدایی و راهنمایی به لحاظ توجه به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت و محورها و مؤلفه‌های مفهومی آن رتبه سوم را به خود اختصاص داده‌اند. نتایج مذکور با نتایج پژوهش‌های دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی (۱۳۷۲)، ربانی (۱۳۶۵) و (۱۳۷۷) و جعفری هرندی (۱۳۸۱) همخوان و با نتایج پژوهش صباغیان (۱۳۸۴) مغایر بوده است.

مؤلفان کتاب‌های مذکور می‌توانستند در برخی از کتاب‌ها اشاره مطلوب‌تری به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت داشته باشند. برای نمونه، در درس‌های «بسیج» و «امت بزرگ اسلامی» دینی دوم راهنمایی مؤلفان می‌توانستند به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت مستقیماً اشاره کنند. گفتنی است این کتاب‌ها هنوز بر اساس راهنمای برنامه درسی دینی تهیه نشده‌اند، درحالی‌که کتاب‌های فارسی بر اساس راهنمای برنامه درسی تدوین شده‌اند، بنابراین، لازم است در نتایج احتیاط شود.

۳. کتاب‌های اجتماعی دوره ابتدایی و راهنمایی به لحاظ توجه به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت رتبه دوم را به خود اختصاص داده‌اند. نتایج مذکور با نتایج پژوهش‌های دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی (۱۳۷۲)، ربانی (۱۳۶۵) و (۱۳۷۷) مغایر و همخوان با نتایج پژوهش جعفری هرندی (۱۳۸۱) و صباغیان (۱۳۸۴) بوده است.

مؤلفان کتاب‌های مذکور می‌توانستند در برخی از کتاب‌ها به محورهای مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت و مؤلفه‌های مفهومی آن اشاره مطلوب‌تری داشته باشند. از جمله در درس «گروه محلی» تعلیمات اجتماعی سال اول راهنمایی یا در درس «نیاز به همدلی» تعلیمات اجتماعی سال دوم راهنمایی، امکان اشاره مستقیم‌تری به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت وجود داشته است.

۴. کتاب‌های تاریخ رتبه آخر توجه به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت و محورها و مؤلفه‌های مفهومی آن را به خود اختصاص داده‌اند. کتاب‌های مذکور در مقایسه با سایر کتاب‌های تحلیل شده، نتوانسته‌اند به خوبی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت توجه نمایند، به طوری که کتاب‌های تاریخ اول و دوم راهنمایی اصلاً به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت نپرداخته‌اند. هرچند کتاب تاریخ سال سوم راهنمایی به خوبی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت توجه کرده است. نتایج مذکور با نتایج پژوهش جعفری هرنندی (۱۳۸۱) و صباغیان (۱۳۸۴) همخوان بوده است. گفتنی است کتاب تاریخ اول مربوط به تاریخ قبل از اسلام و کتاب تاریخ دوم مربوط به تاریخ اسلام و بعد از آن است که شاید انتظار نمی‌رود به اندازه تاریخ سوم به فرهنگ ایثار و شهادت پرداخته باشد.

۵. هر سه محور مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت مورد توجه بوده است. اما در توجه به محورها بیشترین توجه به محور ایثار و کمترین توجه به محور سایر اصطلاحات مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت بوده است.

۶. از میان پایه‌های مختلف دوره‌های ابتدایی و راهنمایی، پایه دوم راهنمایی بیشترین توجه را به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت داشته است، در حالی که پایه‌های اول و دوم ابتدایی کمترین توجه را به مفاهیم مذکور داشته‌اند. نتایج مذکور با نتایج پژوهش جعفری هرنندی (۱۳۸۱) و ربانی (۱۳۶۵) همخوان بوده است.

۷. از میان کتاب‌ها، کتاب فارسی دوم راهنمایی بیشترین توجه را به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت داشته است، در حالی که دو کتاب تاریخ اول و دوم راهنمایی هیچ‌گونه توجهی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت نداشته‌اند. بنابراین، می‌توان گفت در مجموع، ۹۱/۷ درصد از کتاب‌های دوره‌های ابتدایی و راهنمایی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت توجه نموده‌اند.

۸. بررسی روند نتایج پژوهش‌های انجام شده از سال ۱۳۶۵ (ربانی) تا سال ۱۳۸۴ (صباغیان) نشان داده که در کتاب‌های جدید التالیف، همچون هدیه‌های آسمانی یا بخوانیم و بنویسیم و حتی در کتاب‌هایی که با اندکی تغییرات چاپ شده‌اند، میزان توجه به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت از نظر کمی اضافه شده است. اما باز هم به نظر می‌رسد در برخی کتاب‌ها و درس‌ها مؤلفان می‌توانستند به موضوع مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت اشاره‌های بهتر و مستقیم‌تری داشته باشند.

۹. در مجموع باید گفت کتاب‌های درسی وظیفه اشاعه و انتقال فرهنگ ایثار و شهادت به نسل نوجوان و جوان را برعهده دارند. نتایج پژوهش، میزان توجه کتاب‌های درسی را به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت تعیین کرد که مورد تحلیل قرار گرفته و نقاط قوت و ضعف بیان شد. قابل ذکر است میزان توجه فعلی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت به دلایلی همچون نگرش

برنامه‌ریزان درسی، ترجیحات مؤلفان کتاب‌های درسی، محدودیت در حجم کتاب‌های درسی و تلقی کافی بودن فراوانی‌های بیان شده در کتاب‌های درسی می‌باشد که لازم است با بررسی‌های میدانی و استفاده از دیدگاه‌های صاحب‌نظران، کافی بودن مباحث ارایه شده مورد بررسی دقیق‌تر قرار گیرد.

۵. پیشنهادهای عملی

۱. از آنجا که همهٔ دروس مورد مطالعه و بررسی در پژوهش حاضر به تعبیر صاحب‌نظران از جمله دروسی بوده‌اند که امکان توجه به حوزه مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت را در خود داشته‌اند، ولی در برخی موارد به طور شایسته عمل نشده است، می‌توان ضمن تشویق کارشناسان تألیف کتاب‌های فارسی که در این راستا موفقیت قابل قبولی داشته‌اند، از آنها در راستای آشناسازی بیشتر دیگر گروه‌های تألیف کتاب‌های درسی در انتقال و توسعه این مفاهیم کمک گرفت.

۲. نتایج پژوهش و محورها و مؤلفه‌های پژوهش می‌تواند مورد استفاده کارشناسان دفتر تألیف کتاب‌های درسی قرار گیرد تا در هنگام تألیف یا تغییر و اصلاح از آن استفاده لازم را بنمایند. همچنین نتایج پژوهش می‌تواند زمینه‌ای را برای بررسی و بازنگری محتوای کتاب‌های درسی فراهم نموده تا دست‌اندرکاران تألیف کتاب‌های درسی با مرور نتایج حاصله به بسترهای موجود و احیاناً غفلت‌های انجام شده بیشتر واقف شوند و در بازنگری‌های پیوسته برنامه‌های درسی و پشتیبانی آنها در سیستم آموزشی کشور به اصلاح، ترمیم و تکمیل مطالب کتاب‌های درسی مذکور بپردازند.

۳. انتظار می‌رفت کتاب‌های اجتماعی در این راستا بیشترین توجه را به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت داشته باشد که در طول راه پژوهش مشخص شد این کتاب‌ها در مرتبه دوم توجه به مقوله مورد بررسی قرار دارند. شایسته است دست‌اندرکاران کتاب‌های مذکور دست‌کم در حد انتظار از این دروس بیش از پیش به این مفاهیم توجه نمایند.

۴. از آنجا که از میان کتاب‌های پایه‌های مختلف ابتدایی و راهنمایی، در کتاب‌های تاریخ اول و دوم راهنمایی هیچ توجهی به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت نشده است، شایسته است مسئولان و دست‌اندرکاران تألیف کتب درسی در راستای رفع این نقیصه اقدام کنند و حداقل در حدی متناسب به تکمیل کتاب‌های درسی مذکور همت گمارند.

۵. همه کتاب‌های مورد بررسی و حتی کتاب‌های فارسی، همچنان عرصه توجه بیشتر به این مبحث مهم را در خود دارند به طوری که در طی بحث و نتیجه‌گیری موارد مکرری از فرصت‌های احتمالی موجود در کتاب‌های درسی که مورد غفلت واقع شده، بازگویی و بازشناسی شده است.

۶. مؤلفان در برخی از دروس مندرج در کتاب‌های مورد بررسی، زمینه‌ای که به طور روشن‌تری به محورها و مؤلفه‌های مفهومی مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت پرداخته شود وجود داشته، ولی چنانچه باید از بسترهای مذکور استفاده نشده است. از این جمله می‌توان به درس‌های « بسیج » و «امت بزرگ اسلامی» در کتاب دینی دوم راهنمایی، «گروه محلی» در کتاب اجتماعی اول راهنمایی و «نیاز به همدلی» در کتاب اجتماعی دوم راهنمایی اشاره داشت.
۷. مؤلفان می‌توانند با گنجانیدن مطالبی در خصوص مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت در برخی از دروس دیگر همچون ریاضی، علوم تجربی، حرفه و فن و... (برای نمونه در تمرین‌های آنها) در رسالت خود در انتقال ارزش‌ها از طریق کتاب‌های درسی موفق‌تر باشند.
۸. دست‌اندرکاران آموزش و پرورش می‌توانند به کمک آموزش‌های ضمن خدمت اهمیت پرداختن به مفاهیم مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت را برای معلمان، دبیران و... توضیح و تشریح کنند تا آنان در فرصت‌ها و مناسبت‌های گوناگون برای دانش‌آموزان تبیین نمایند.

منابع

- آیتی، محمد ابراهیم (۱۳۵۹)، تاریخ پیامبر اسلام، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- بوتول، گاستون (۱۳۸۲)، جامعه‌شناسی جنگ، ترجمه هوشنگ فرخجسته، انتشارات علمی فرهنگی.
- تقی‌پور ظهیر، علی (۱۳۸۳)، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی آموزشی و درسی، تهران: انتشارات آگاه.
- جعفری هرندی، رضا (۱۳۸۱)، بررسی محتوای کتاب‌های درسی دوره آموزش عمومی از نظر وجود مفاهیم هشت سال دفاع مقدس، سازمان آموزش و پرورش استان اصفهان، شورای تحقیقات.
- چینی فروشان، صمد (۱۳۷۶)، «نوجوانان و جوانان امروز درباره دفاع مقدس چه می‌دانند»، مجله سروش، شماره ۸۵۴.
- دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی (۱۳۷۲)، مروری بر آثار و ارزش‌های دفاع مقدس در کتاب‌های درسی.
- ذاکر صالحی، غلام‌رضا (۱۳۷۷)، «رهیافتی نو در راهکارهای حفظ و ارتقای ارزش‌های دفاع مقدس»، نامه پژوهش، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، شماره نهم.
- ربانی، جعفر (۱۳۷۷)، «دفاع مقدس در کتاب‌های درسی دانش‌آموزان»، نامه پژوهش، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، شماره نهم.
- _____ (۱۳۶۵)، «ادبیات پایداری و دفاع مقدس در کتاب‌های درسی چاپ ۱۳۶۴ دانش‌آموزان»، نامه پژوهش، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، شماره نهم.
- سنگری، محمدرضا (۱۳۷۷)، «ادبیات پایداری (مقاومت)»، نامه پژوهش، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، شماره نهم.
- صافی، احمد (۱۳۸۸)، سازمان و اداره امور مدارس، تهران: انتشارات رشد.
- صبغیان، زهرا (۱۳۸۴)، «معلم، دفاع مقدس و کتب درسی»، نشریه نگاه وزارت آموزش و پرورش، شماره ۲۶۱ الی ۲۶۶.
- ظفری، ولی‌الله (۱۳۶۴)، حبسیه در ادب فارسی، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- فتیحی واجارگاه، کوروش (۱۳۹۰)، اصول و مفاهیم برنامه‌ریزی درسی، تهران: انتشارات بال.
- قاسم‌نژاد، علی (۱۳۸۵)، ادبیات جنگ، دانشنامه ادب فارسی، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

- کوثری، مسعود (۱۳۷۷)، «درآمدی بر جامعه‌شناسی ادبیات جنگ»، نامه پژوهش، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ش ۹.
- مشایخ، فریده (۱۳۸۹)، فرایند برنامه‌ریزی آموزشی، تهران: انتشارات مدرسه.
- معمد علیخانی، ناصر (۱۳۷۹)، «تأثیر هشت‌ساله جنگ تحمیلی بر واژگان زبان فارسی و به وجود آمدن اصلاحات و تغییرات جدید در دوره دفاع مقدس ۱۳۵۹-۱۳۶۷»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تهران.
- ملکی، حسن (۱۳۸۸)، برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل)، ویراست دوم، چ ۸، مشهد: دانشگاه فردوسی، مؤسسه انتشارات پیام اندیشه.
- نیکلس، ادری و هاوارد (۱۳۸۱)، راهنمای عملی برنامه‌ریزی درسی، ترجمه داریوش دهقان، تهران: قدیانی.
- وزارت آموزش و پرورش (۱۳۸۵)، مجموعه مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش.
- یارمحمدیان، محمدحسین (۱۳۹۰)، اصول برنامه‌ریزی درسی، تهران: انتشارات یادواره کتاب.
- Berelson, B (2004), Content Analysis in Communication Research, Glencoe, Ill., The Free Press.
- Connelly, F. M. and Clandinin, D.J (2006), Teachers as Curriculum planners. The Ontario institute For Studies in Education, Teachers College Columbia University.
- Lewy, A. (1994), the international Encyclopedia of Curriculum. Oxford: Pergamon PRESS.
- Marsh, C. (2003), Key Concepts For Understanding Curriculum. London; Falmer press.
- Mc neil, J. (2005). Curriculum: A comprehensive introduction (7th ed). N Y: Harpercollins College Publishers.
- Reber. S. Athur. (2005), "Dictionary of psychology", Th city university of New york Brooklyn./// ایتالیک‌ها مشخص شود///